

RELIGIJSKA DIMENZIJA INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA: DOPRINOS KATOLIČKOG VJERONAUKA INTERKULTURALNOM OBRAZOVANJU*

Ružica Razum – Marija Jurišić – Tomislav Šegina

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište
u Zagrebu, ružica.razum@gmail.com
marija.jurismic93@gmail.com
Srednja škola Gimnazija Karlovac
tomislav.segina@gmail.com

UDK: (37.014.523+27-752):37.016
<https://doi.org/10.34075/cs.56.4.3>
Prethodno priopćenje
Rad zaprimljen 1/2021

Sažetak

U prvome dijelu ovoga teksta razmatra se pitanje interkulturalnog obrazovanja usmjerenoga stjecanju znanja, stavova i vještina potrebnih za miran suživot. Promišljanje o interkulturalnome obrazovanju na poseban način zahtijeva ispravno razumijevanje identiteta i razlika u odgojnome i interkulturalnome području. Bitna sastavnica interkulturalnog obrazovanja je religijska dimenzija. U drugom se stoga dijelu promišlja o ulozi religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja na temelju relevantnih i recentnih europskih dokumenata te na temelju europskih istraživanja u području religijskog obrazovanja. U trećemu se dijelu kritički predstavljaju glavni modeli, odnosno dominantni načini promicanja religijskoga obrazovanja u Europi. Fokus je posebno usmjeren na religijsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj, a koje se ostvaruje putem različitih inačica konfesionalnoga vjeronauka, ali i putem drugih predmeta, međupredmetnih tema i izvannastavnih aktivnosti. U posljednjem, četvrtom, dijelu predstavljaju se rezultati kritičke analize interkulturalne i međureligijske dimenzije konfesionalnoga vjeronauka u Kurikulumu Katoličkoga vjeronauka za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: religijska dimenzija, interkulturalno obrazovanje, katolički vjeronauk

UVOD

Religijska i kulturna raznolikost danas je više nego ikad snažan kulturni i politički izazov osobito u Europi. Multikulturalnost (višekulturalnost) i interkulturalnost (međukulturalnost) dodatno su potaknuti velikim migracijama na europskom tlu, kontaktima s drugim kulturama, razvojem komunikacijskih tehnologija i gos-

---

* Ovaj je rad nastao u okviru projekta „Doprinos religijskog obrazovanja suživotu u multikulturalnome društvu“ (RELIGOBRAZ). Riječ je o projektu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu financiranome od strane Hrvatske zaklade za znanost.

podarskom globalizacijom. Naučiti živjeti društvenu, kulturološku, etničku, spolnu, religioznu i drugu različitost jedan je od najvećih izazova suvremenog odgoja i obrazovanja. Odgojnoobrazovne ustanove, osobito škola, imaju važnu ulogu u promicanju interkulturalnog obrazovanja. Nužnost suživota s onima koji su različiti, poziva sve odgovorne, osobito školu, na novu razinu razmišljanja i djelovanja. U tome sigurno iznimno mjesto pripada prijeko potrebi ostvarivanja dijaloga. Dijalog, osobito interkulturalni dijalog, smatra se ključem budućnosti. Neizbježna je religijska dimenzija tog dijaloga. Osjetljivost za religijsku dimenziju interkulturalnog odgoja i obrazovanja osobito je došla do izražaja nakon 11. rujna 2001. godine.

Razredna odjeljenja u mnogim školama nisu više samo multikulturalna nego i multireligijska te je upravo zbog toga od temeljne važnosti da demokratska društva rješavaju međureligijska pitanja i putem obrazovanja.¹ Prirodno mjesto unutar školskog sustava za učenje o drugim konfesijama, religijama, svjetonazorima i kulturama te za ostvarivanje dijaloga primarno je religijska nastava, koja se u europskim državama ostvaruje na različite načine. „Religijsko obrazovanje“ u zapadnoeuropskoj školi predmet je obrazovnih rasprava na javnoj i na akademskoj razini. Brojni su razlozi koji su potaknuli tu raspravu. Ponajprije, osim procesa sekularizacije koji je intenzivirao i produbio promišljanje o mjestu religije u javnome prostoru, valja spomenuti religijski i kulturni pluralizam u mnogim europskim zemljama. Riječ je o pluralizmu koji je u posljednjim godinama dodatno osnažen sve većim migracijama, koje su potaknule promišljanja o mjestu, ulozi i odnosu različitih religijskih tradicija u Europi. Svi se ti procesi događaju u okviru globalizacijskih procesa koji na poseban način pridonose porastu zanimanja za religijsku problematiku. Navedene promjene i procesi reflektiraju se na školski predmet religijskog obrazovanja.

Iako Republika Hrvatska nije u toj mjeri multikulturalna kao zapadne europske države, i na nju utječu društvene promjene koje se događaju u tim državama. Kao glavni nositelj religijske nastave u hrvatskome odgojnoobrazovnom sustavu, ni katolički vjeronauk ne može biti izuzet od promjena koje donosi pluralističko i multikulturalno društvo, te je potrebno da u svoj kurikulum uvrsti elemente interkulturalnog obrazovanja. No s obzirom na važnost religijske dimenzije interkulturalnog dijaloga radi ostvarenja glavnog cilja interkulturalnoga obrazovanja, *znati živjeti zajedno*, odgovornost za promicanje religijske dimenzije ne može biti samo na jednome predmetu.

---

¹ Usp. UNESCO, *Guidelines on Intercultural Education*, UNESCO, Paris, 2006., 14.

1. INTERKULTURALNI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Mnogobrojne su međunarodne organizacije i zajednice koje se zanimaju za pitanje interkulturalnosti: UNESCO, Vijeće Europe, EU i druge. Tijekom proteklih desetljeća osobito je Vijeće Europe potaknulo različite inicijative te objavilo mnogobrojne dokumente², a posebnu je pozornost usmjerilo interkulturalnosti i njezinoj povezanosti s obrazovanjem.

Neki autori pojmove *interkulturalizam*³ i *multikulturalizam* promatraju kao sinonime, dok ih drugi smatraju konceptijski nespojivima. Multikulturalizam i multikulturalno obrazovanje pojmovi su kojima se najčešće koriste autori anglosaksonskoga govornog područja, a interkulturalizam i interkulturalno obrazovanje uglavnom rabe europski autori.⁴ Iako se dakle ti pojmovi često upotrebljavaju kao sinonimi, među njima ipak postoji razlika. „Multikulturalizam je postojanje pluralizma različitih kultura i kulturoloških aspekata, više kultura i oblika kulturnog života jedne nacije, jedne sredine i zemlje. Multikulturalizam je zapravo svijest o postojanju drugih kultura i kulturoloških određenja. S druge strane, pojam interkulturalizma se odnosi na interakciju, odnosno postavljanje, razvija-

² Neki važniji dokumenti su: Vijeće Europe, *Preporuka Odbora ministara br. 18 (1984.) državama članicama o edukaciji učitelja u odgoju za interkulturalno razumijevanje posebno u kontekstu migracija* (25. 9. 1984.), u: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804eced9 (3. 11. 2020.); Vijeće Europe, *Deklaracija europskih ministara obrazovanja o interkulturalnom obrazovanju u novom europskom kontekstu* (10. - 12. 11. 2003.), u: <https://rm.coe.int/declaration-by-the-european-ministers-of-education-on-intercultural-ed/16807462b5> (3. 11. 2020.); UNESCO, *Smjernice za interkulturalno obrazovanje*, UNESCO Section of Education for Peace and Human Rights, Division for the Promotion of Quality Education, Education Sector, Paris, 2006.; Vijeće Europe, *Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu „Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu“*, (Strasbourg, 7. svibnja 2008.), Zagreb, AZOO objavila 2011. (dalje *Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu*); Vijeće Europe, *Kongres lokalnih i regionalnih vlasti, Rezolucija br. 375 (2014.)*, *Promicanje raznolikosti interkulturalnim obrazovanjem i komunikacijskim strategijama* (15. 10. 2014.), u: <https://rm.coe.int/promoting-diversity-through-intercultural-education-and-communication-/168071a322> (3. 11. 2020.); UNESCO, *Preporuka o odgoju i obrazovanju za međunarodno razumijevanje, suradnju i mir te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda* (19. 11. 1974.), u: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (1. 9. 2020.).

³ „Interkulturalizam kao pojam javlja se 1975. godine kada ga radna skupina Odbora za kulturu Vijeća Europe predlaže kao pristup obrazovanju migranata koji omogućuje rješenje problema u kojem se našla većina zemalja imigracije.“ Elvi Piršl, *Interkulturalizam ili multikulturalizam*, u: *Isti i suradnici, Vodič za interkulturalno učenje*, Ljevak, Zagreb, 2016., 15-22, ovdje 10.

⁴ Usp. Marija Sablić, *Interkulturalizam u nastavi*, Ljevak, Zagreb, 2014., 20.

nje i izgradnju odnosa među kulturama.“⁵ Drugim riječima, dok se „*multikulturalizam* objašnjava uvjetnom statičnošću koja ponajprije inzistira na očuvanju kulturne različitosti, *interkulturalizam* naglašava moment razmjene i dodira među kulturama“.⁶ Dakle, interkulturalizam pretpostavlja ne samo poznavanje druge kulture, nego i uspostavljanje komunikacije i suradnje s pripadnicima druge kulture te odnos poštovanja i uvažavanja. Kao bitna značajka interkulturalizma ističe se upravo *odnos* koji su kulture pozvane ostvarivati, ne gubeći pritom svoj identitet i poštujući vlastitosti druge kulture s kojom se susreću. Kako bi se pluralizam mogao i u praksi otkriti kao bogatstvo različitosti, potrebno je primijeniti načela interkulturalizma koji „podrazumijeva akciju i interakciju koja implicira dijalog, komunikaciju, otvorenost, dinamiku i perspektivu koja polazi od pluraliteta kultura i njihove jednakopravnosti, s naglašenom otvorenošću i socijalnom dimenzijom dijaloga među kulturama. U tom smislu interkulturalizam nije samo jednostavno prepoznavanje pluralističke situacije već način suočavanja s problemima i interaktivno djelovanje s ciljem očuvanja i promocije vlastitog identiteta i identiteta drugoga, a sam pojam interkulturalizma povezan je s interakcijom, dijalogom, komunikacijom, otvorenošću i prihvaćanjem različitosti“.⁷ Susret s drugim, stoga, treba predstavljati normalnost unutar svakodnevnoga iskustva u kojem je svatko na svoj način, sa svojim karakteristikama, nekome “drugi”, tj. različit i istodobno, usmjeren na dijalog i komunikaciju s njime.⁸ Enciklika *Caritas in veritate* pruža važnu perspektivu za promicanje interkulturalnoga dijaloga u odgojnoobrazovnome području kada tvrdi: „Danas su mogućnosti interakcije među kulturama znatno porasle, dajući prostor novim perspektivama međukulturalnog dijaloga koji, da bi bio učinkovit, mora polaziti od duboko ukorijenjene svijesti o posebnosti identiteta različitih sugovornika.“⁹ Polazeći od te perspektive znači dodijeliti dimenziji različitosti isto značenje koje je opravdano dano i dimenziji identiteta, što je nezaobilazna referentna toč-

---

⁵ Zoran Hercigonja, Interkulturalni odgoj i obrazovanje kao imperativ razvoja interkulturalnih kompetencija, u: *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti* 1 (2017.) 4, 103-115, ovdje 107.

⁶ Elvi Piršl, Interkulturalizam ili multikulturalizam, 18.

⁷ Vesna Bedeković, *Interkulturalne kompetencije nastavnika* (doktorska disertacija), Zagreb, 2011., 203.

⁸ Usp. Vincenzo Zani, *Dialogo interculturale in Europa: l'attenzione delle istituzioni e della Chiesa*, u: Microsoft Word - ZANI.doc (chiesacattolica.it), 10-11. (11. 12. 2020.)

⁹ Benedikt XVI., *Caritas in veritate. Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. 6. 2009.), Zagreb, 2010., br. 26.

ka za vlastiti razvoj. Samo na taj način, utemeljujući pedagogiju drugosti, pomoći će se nadvladati strah i nepovjerenje u odnosu na različite i razvijati stavove sučeljavanja, istraživanja i prihvaćanja.¹⁰ *Pedagogija drugog* i suživot različitih identiteta traže nužan odgoj za dijalog i za interkulturalne odnose, koje valja povezivati na različitim razinama.¹¹

„Naučiti živjeti zajedno“ jedan je od temeljnih stupova obrazovanja u 21. stoljeću, prema Izvješću UNESCO-ova Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće. Taj tip učenja vjerojatno je jedan od najvećih izazova današnjeg obrazovanja s obzirom na sve krize s kojima se suočava suvremeni svijet. Temeljno pitanje koje se postavlja glasi: „Je li moguće osmisliti oblik obrazovanja koji bi omogućio da se izbjegnu sukobi ili da ih se riješi na miran način razvijanjem poštovanja za druge ljude, njihove kulture i duhovne vrijednosti?“¹²

Da bi se to uspjelo, potrebno je, prema spomenutom *Izvješću*, krenuti dvama nadopunjujućim putovima: postupnom otkrivanju drugih i zajedništvu ciljeva.¹³ Postupno otkrivanje drugih postiže se istodobnim poučavanjem o raznolikosti ljudskog roda te o sličnostima među ljudima i njihovoj međuovisnosti. Međutim, na upoznavanje drugih možemo krenuti tek nakon što upoznamo sebe. Rad na ostvarenju zajedničkih ciljeva pomaže osobama da nadiđu međusobne razlike te stvore osjećaj međusobne povezanosti koji im omogućuje da lakše ostvare zadani cilj, a upravo je škola mjesto koje nudi učenicima širok spektar mogućnosti za usvajanje komunikacijskih vještina i uspostavljanje odnosa s drugim i drugačijim. Promicanjem poštovanja različitih kulturnih, društvenih i vjerskih identiteta, školske zajednice postaju mjesta učenja za suživot s drugima.

U većini europskih zemalja na poseban je način zbog migracija narušen monokulturalni model društva. I sama se škola s dolaskom kulturno drukčijih učenika suočila s iznimno važnom promjenom u svojoj povijesti, koju je obilježio prelazak iz jedinstvene monokulturalne i nacionalne sredine u kulturno pluralnu sredinu.¹⁴ Interkulturalni odgoj i obrazovanje ne može se baviti samo pitanjima nekih

¹⁰ Usp. Vincenzo Zani, *Dialogo interculturale in Europa: l'attenzione delle istituzioni e della Chiesa*, 11.

¹¹ Više o tome vidi u: Ružica Razum, Vjeronauk u školi u službi dijaloga i pomirenja, u: *Bogoslovska smotra* 87 (2017.) 3, 553-575.

¹² Jacques Delors, *Učenje. Blago u nama. Izvješće UNESCO-va Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće*, Educa, Zagreb, 1998, 103.

¹³ Usp. *Isto*.

¹⁴ Usp. Neven Hrvatić – Elvi Piršl, Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja, u: Vlatko Previšić (ur.), *Kurikulum. Teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, Zavod

posebnih skupina učenika u školama ili migranata u društvu, nego se on odnosi na cjelokupno društvo, na sve ljude. Uključuje sve dionike odgojnoobrazovnog procesa, ne samo pripadnike manjina, a cilj mu je ostvarenje suživota usvajanjem znanja o drugome, razumijevanjem druge kulture, razvijanjem osjećaja solidarnosti i tolerancije te uspostavljanjem odnosa koji sve navedeno primjenjuju u ostvarivanju načela zajedničkog života svih učenika.¹⁵ Među temeljne sadržaje i ciljeve interkulturalnoga odgoja ubrajaju se odgoj za mir i razvoj, odgoj za demokratski suživot i ljudska prava, odgoj za prihvaćanje drugoga i drukčijeg, odgoj za dijalog, odgoj za rješavanje sukoba na miran način i prihvaćanje tuđih mišljenja i argumenata i slično.¹⁶ Da bi odgojnoobrazovni sustav mogao uspješno odgovoriti na spomenute izazove potrebno je, osim osposobljenih nastavnika, u kurikulumske dokumente ugraditi ishode interkulturalnog odgoja i obrazovanja koji se neće ograničiti samo na neke nastavne predmete, nego će prožimati sve predmete i cjelokupni život škole.

2. PRETPOSTAVKE ZA PODUČAVANJE RELIGIJSKE KOMPONENTE INTERKULTURALNOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U EUROPI

Pristup koji su europske institucije, osobito Vijeće Europe, imale prema interkulturalnom obrazovanju u počecima je zanemarivao religijsku dimenziju te je razvoj stavova i kompetencija, koji se očituju tolerantnim ponašanjem, empatijom i dijalogom s pripadnicima drugih kultura, promatrao usvajanjem znanja o povijesti, demokraciji, ljudskim pravima te razvojem jezičnih kompetencija. Rasprava o religijskome odgoju u području javnoga odgojnoobrazovnog sustava počela se snažnije razvijati početkom novoga tisućljeća. Religijska

---

za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i ŠK, Zagreb, 2007., 385-412, ovdje 404.

¹⁵ Usp. Neven Hrvatić, Interkulturalna pedagogija: nove paradigme, u: *Pedagogijska istraživanja* 4 (2007.) 2, 242-252, ovdje 244; Marija Buterin, Interkulturalno obrazovanje temeljeno na školskoj zajednici, u: *Život i škola* 58 (2012.) 27, 104-11, ovdje 105.

¹⁶ Više o tome vidi u: Elvi Piršl, Interkulturalni odgoj i obrazovanje, *Vodič za interkulturalno učenje*, 49-52. *Bijela knjiga o međukulturalnome dijalogu* ključem europske budućnosti smatra upravo dijalog. Usp. *Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu*, 7. Osobito osjetljivo pitanje je dijalog između različitih religijskih vjerovanja i svjetonazora. O nekim poteškoćama dijaloga i načelima plodnog dijaloga vidi u: Nenad Malović, Nagovor na dijalog. Poteškoće i načela vjeronazorskog i svjetonazorskog dijaloga, u: Ivan Dodlek - Nenad Malović - Željko Pavić (ur.), *Religija između hermeneutike i fenomenologije*. Zbornik u čast prof. dr. sc. Josipu Osliču povodom 65. godine života, KBF, Zagreb, 2018., 375-387.

je dimenzija u posljednja dva desetljeća, a osobito nakon 11. rujna 2001. godine, postala nezaobilazni dio interkulturalnog obrazovanja. Na razini relevantnih europskih dokumenata sve je izraženija svijest da religija kao ključna dimenzija kulture i osobnoga razvoja mladoga čovjeka mora na primjeren način biti obrađivana u odgojno-obrazovnom sustavu. Do uključivanja religijske dimenzije u okvir interkulturalnoga obrazovanja došlo je zbog sve prisutnije svijesti o važnosti religijske dimenzije za političku, socijalnu, kulturnu i obrazovnu budućnost Europe. U mnogim se dokumentima navode načela koja ističu da su interkulturalni dijalog i dimenzija religijskih te nereligijskih uvjerenja ključan preduvjet za razvoj tolerancije i kulture zajedničkoga života te prihvaćanja različitih identiteta na temelju ljudskih prava.

O potrebi uključivanja religijske dimenzije u interkulturalno obrazovanje svjedoče mnogobrojne međunarodne inicijative i preporuke Vijeća Europe, UNESCO-a, Europske komisije, Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (*Organisation for Security and Cooperation in Europe – OSCE*¹⁷) i drugih međunarodnih tijela.¹⁸ Mnogobrojna europska istraživanja o religijskome obrazovanju koja se provede već više godina i obuhvaćaju različite europske zemlje, također svjedoče o porastu zanimanja za religijsko obrazovanje u javnim školama.¹⁹

2.1. Dokumenti europskih institucija

Među dokumentima europskih institucijama koji ističu potrebu uključivanja religijske dimenzije u interkulturalno obrazovanje, posebno se ističu dokumenti Vijeća Europe te Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (*Organisation for Security and Cooperation in Europe – OSCE*).

¹⁷ Više o tome vidi u: <https://www.osce.org> (10. 10. 2020.)

¹⁸ Više o tome vidi u: Robert Jackson, *The European Dimension: Perspectives on Religious Education from European Institutions, Professional Organisations and Research Networks*, u: Martin Rothgangel – Robert Jackson – Martin Jäggle (ur.), *Religious Education at Schools in Europe. Part 2: Western Europe*, Vienna University Press, 2014., 19-41; Luce Pépin, *Teaching about Religions in European School Systems. Policy issues and trends*. NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, Alliance Publishing Trust, London, 2009.; Ksenija Rukavina Kovačević, *Religijska dimenzija interkulturalnog obrazovanja: stanje i perspektive*, u: *Život i škola* 62 (2016.) 2, 145-155, ovdje 145.

¹⁹ Usp. Robert Jackson, *The European Dimension: Perspectives on Religious Education from European Institutions, Professional Organisations and Research Networks*, 19-41.

2.1.1. Preporuka 1396: Religija i demokracija (1999.)²⁰

U ovom se dokumentu Vijeća Europe ističe kako je obrazovanje ključno sredstvo za borbu protiv neznanja i stereotipa te kako bi se zbog toga školski i sveučilišni planovi i programi trebali nadopuniti temama koje promiču razumijevanje među religijama. Da bi se ostvarilo bolje razumijevanje među različitim religijama, potrebno je promicati znanje o religijama, poticati poučavanje komparativne povijesti različitih religija, povijesti i filozofije religija, surađivati s religijskim obrazovnim institucijama te poticati ekumenizam i međureligijski dijalog.

2.1.2. Deklaracija europskih ministara obrazovanja o interkulturalnom obrazovanju u novom europskom kontekstu, Atena, 2003.²¹

Redefinicija sadržaja i okvira interkulturalnog obrazovanja od strane Vijeća Europe započela je 2003., na konferenciji europskih ministara obrazovanja o interkulturalnom obrazovanju u novome europskom kontekstu, kada je i donesena navedena deklaracija. Uvidom u kulturnu, jezičnu, etničku i religijsku raznolikost društva interkulturalno obrazovanje prepoznato je kao odgovor na izazove pluralnog društva. U tom kontekstu potiče se međureligijski dijalog kao dio obrazovnog procesa koji pridonosi ostvarenju suživota.

2.1.3. Preporuka 1720: Obrazovanje i religija (2005.)²²

Baš kao i *Farska deklaracija*²³ koja je prepoznala religiju kao dio europske baštine koji je potrebno promicati obrazovanjem odgovarajući tako na izazove multikulturalnog društva, *Preporuka 1720*

---

²⁰ Parlamentarna skupština Vijeća Europe, *Preporuka 1396: Religija i demokracija*, u: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16672&lang=en> (27. 1. 1999.), za hrvatski prijevod vidi: Ružica Razum, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena, Suvremeni izazovi za religijskopedaško i katehetsku teoriju i praksu*, GK, Zagreb, 2008., 300-306.

²¹ Vijeće Europe, *Deklaracija europskih ministara obrazovanja o interkulturalnom obrazovanju u novom europskom kontekstu* (10. - 12. 11. 2003.), u: <https://rm.coe.int/declaration-by-the-european-ministers-of-education-on-intercultural-ed/16807462b5> (3. 11. 2020.).

²² Parlamentarna skupština Vijeća Europe, *Preporuka 1720: Obrazovanje i religija* (4. 10. 2005.), u: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17373>, za hrvatski prijevod vidi: Ružica Razum, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena*, 307-311.

²³ Council of Europe, *Faro Declaration on the Council of Europe's Strategy for Developing Intercultural Dialogue* (28. 10. 2005.), https://www.coe.int/t/dg4/CulturalConvention/Source/FARO_DECLARATION_Definitive_Version_EN.pdf (5. 9. 2020.).

povezuje opće znanje o religijama s pozitivnim obrascima ponašanja. Znanje o religijama smatra bitnim dijelom znanja o povijesti čovječanstva, a budući da škola ima ključnu ulogu u odgoju djece i mladih, potiče se poučavanje o religijama na osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini jer na taj način učenici stječu uvid o pravu na odabir vlastite religije, svijest o jednakosti svake osobe bez obzira pripada li drugoj religiji ili ne pripada nijednoj, razvijaju kritički duh i dobivaju uvid zašto je religija izvor smisla za veliki dio čovječanstva.

2.1.4. Preporuka Parlamentarne skupštine Vijeća Europe 170: Interkulturalni i međuvjerski dijalog (2005.)²⁴

Na Kongresu lokalnih i regionalnih vlasti Europe o interkulturalnom i međuvjerskom dijalogu iz 2005. godine raznolikost je prepoznata kao izvor zajedničkog bogatstva koja će se kao takva građanima osvijestiti samo kroz kulturu dijaloga. A da bi se to ostvarilo, upućuje se na osposobljavanje nastavnika za interkulturalni i međuvjerski dijalog.

2.1.5. Rezolucija 1510: Sloboda izražavanja i poštovanje religijskih uvjerenja (2006.)²⁵

I ovaj dokument ističe važnost poznavanja drugih religija i konfesija radi uspostavljanja mirnoga suživota između pripadnika različitih vjera i svjetonazora u suvremenoj Europi. U njemu se naglašava kako bi kulturološka raznolikost trebala biti izvor međusobnoga obogaćivanja, a ne napetosti. Kako bi se to postiglo, potrebno je poticati očuvanje raznolikosti koja se temelji na ljudskim pravima, demokraciji i zakonskim odredbama. Također je potrebno poticati i međusobnu komunikaciju te usvajanje znanja i vještina koje su potrebne za miran suživot. Prema ovom dokumentu pravi se dijalog može dogoditi samo gdje postoji poštivanje i razumijevanje drugih kultura. Vrijednosti kao što su poštovanje ljudskih prava, demokracije, zakona i odgovornosti rezultat su kolektivne mudrosti, svijesti i ljudskoga napretka. Zadaća je prepoznati korijene tih vrijednosti unutar različitih kultura.

²⁴ Vijeće Europe, *Preporuka 170: Interkulturalni i međuvjerski dijalog - inicijative i odgovornosti lokalnih vlasti* (31. 5. 2005.), u: https://www.coe.int/en/web/education-and-religious-diversity/resources/-/asset_publisher/fQaSCQ5K0u4n/content/recommendation-170-2005-on-intercultural-and-inter-faith-dialogue-initiatives-and-responsibilities-of-local-authorities?inheritRedirect=false (3. 9. 2020.).

²⁵ Parlamentarna skupština Vijeća Europe, *Rezolucija 1510: Sloboda izražavanja i poštovanje religijskih uvjerenja* (28. 6. 2006.), u: Ružica Razum, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena*, 312–318.

2.1.6. Deklaracija Europske konferencije o religijskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga, San Marino, 2007.²⁶

Deklaracija naglašava ulogu religijske dimenzije interkulturalnog dijaloga u ostvarenju glavnog cilja interkulturalnog obrazovanja - *znati živjeti zajedno*. Promicanje religijske dimenzije i važnosti suradnje s religijskim zajednicama predstavlja se religijskim doprinosom zaštititi ljudskog dostojanstva, promicanjem ljudskih prava, jačanjem socijalne kohezije i očuvanjem skladnih odnosa različitih kultura. Potiče se zastupljenost religijske dimenzije u obrazovnom sustavu. U *Deklaraciji* se potvrđuje da religija može uzdići i unaprijediti dijalog.

2.1.7. Preporuka 1804: Država, religija, svjetovnost i ljudska prava (2007.)²⁷

U dokumentu se tvrdi kako obrazovanje ima odlučujuću ulogu u borbi protiv neznanja, stereotipa i nerazumijevanja prema religijama. Dokument ističe kako su škole najvažnija mjesta interkulturalnog dijaloga, kako one postavljaju temelje za tolerantno ponašanje te kako je njihova zadaća da se bore protiv fanatizma poučavajući djecu o povijesti i filozofiji temeljnih religija. Budući da je znanje o religijama sastavni dio ljudske povijesti i civilizacije, čak i one zemlje u kojima prevladava samo jedna religija imaju dužnost uvrstiti u školske programe poučavanje porijekla svih važnijih religija. Zbog toga Skupština preporučuje da Ministarsko vijeće potakne osnivanje instituta koji će osmisliti metode te plan i program poučavanja religijskoga naslijeđa država članica Vijeća Europe. Takav plan i program treba biti sastavljen u suradnji s predstavnicima religija koje su prisutne u Europi.

2.1.8. Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu „Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu“ (2008.)

Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu ima važnu ulogu u prepoznavanju religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanju. S obzirom na ulogu škole u odgoju mladih za aktivno građanstvo, otvorenost prema raznolikosti i drugim kulturama, posebna pozornost

---

²⁶ Vijeće Europe, *Deklaracija Europske konferencije o religijskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga* (23. - 24. 4. 2007.), u: <https://rm.coe.int/09000016805d5d56> (5. 9. 2020.).

²⁷ Parlamentarna skupština Vijeća Europe, *Preporuka 1804: Država, religija, svjetovnost i ljudska prava* (29. 6. 2007.), u: Ružica Razum, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena*, 319-326.

pridaje se predmetu religijskoga obrazovanja²⁸ te se potvrđuje njegov doprinos interkulturalnom dijalogu. Iako je cjelokupni školski kurikulum odgovoran za promicanje odgoja za interkulturalnost, a koji je u službi zaštite ljudskih prava, mira i skladnijega demokratskog suživota, uz druge predmete istaknuta je uloga vjeronauka: „U okviru formalnih kurikuluma, međukulturalna dimenzija prožima sve predmete. Neki od najvažnijih u tom smislu su povijest, jezici i religijsko obrazovanje. Obrazovanje na području vjeronauka u međukulturalnom kontekstu pruža znanje o *svim* svjetskim religijama i vjerovanjima i njihovoj povijesti i omogućava pojedincu da razumije religije i vjerovanja kako bi izbjegao predrasude.“²⁹

2.1.9. Preporuka Odbora ministara br. 12: Dimenzija religijskih i nereligijskih uvjerenja unutar interkulturalnog obrazovanja (2008.)³⁰

Zadaća ove *Preporuke* je da osigura jačanje ljudskih prava, demokratskoga građanstva i kompetencija za interkulturalni dijalog, uzimajući u obzir religijska i nereligijska uvjerenja unutar interkulturalnog obrazovanja. Poznavanje religijskih i nereligijskih uvjerenja važno je radi razvijanja tolerancije te uzajamnog razumijevanja i povjerenja u društvu, a to se najbolje može postići interdisciplinarnim pristupom religijsko-etičkome obrazovanju. Jedna od glavnih zadaća obrazovanja trebala bi biti i razvijanje interkulturalnih kompetencija poput: priznavanja ljudskoga dostojanstva, stava poštovanja prema drugim religijama i svjetonazorima, dijaloga između pripadnika različitih kultura, vjera i svjetonazora, znanja o različitim aspektima religijske raznolikosti (simboli, religijske prakse itd.), razvijanja sposobnosti kritičkog vrednovanja religijskih i nereligij-

²⁸ U hrvatskome prijevodu dokumenta predmet „teaching of religious and convictional facts“ prevodi se s „vjeronauk“.

²⁹ *Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu*, 46.

³⁰ Usp. Vijeće Europe, *Preporuka Odbora ministara br. 12: Dimenzija religijskih i nereligijskih uvjerenja unutar interkulturalnog obrazovanja* (10. 12. 2008.), u: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d20e8 (5. 9. 2020.).

Vijeće Europe izdalo je 2014. godine knjigu pod nazivom *Signposts – Policy and Practice for Teaching About Religions and Non-Religious World Views in Intercultural Education*, koja se bavi načinima provedbe Preporuke Vijeća Europe o religijskoj i nereligijskoj dimenziji interkulturalnog obrazovanja. Temeljno tematsko pitanje koje se provlači kroz sadržaj knjige jest: Kako poučavanje religijskih i nereligijskih uvjerenja i svjetonazora pridonosi interkulturalnome obrazovanju u školama Europske unije u 21. stoljeću? (usp. Robert Jackson, *Signposts – Policy and Practice for Teaching About Religions and Non-Religious World Views in Intercultural Education*, Strasbourg, 2014.).

skih oblika vjerovanja, promicanja građanskoga duha i umjerenosti u izražavanju vlastitog identiteta, suzbijanja predrasuda i stereotipa te razvijanja tolerancije. Osim interkulturalnih kompetencija i stavova *Preporuka* donosi i različite metode interkulturalnog učenja te potiče države da nastavnicima osiguraju kvalitetno stručno usavršavanje koje će im pomoći da unutar interkulturalnoga obrazovnog procesa uzimaju u obzir religijska i nereligijska uvjerenja.

2.1.10. Preporuka 1962: Religijska dimenzija interkulturalnog dijaloga (2011.)³¹

Parlamentarna skupština smatra kako religijska dimenzija ima veliku ulogu u interkulturalnome dijalogu te kako je zbog toga iznimno važna suradnja između vjerskih zajednica. Ključ za tu suradnju treba biti priznavanje ljudskog dostojanstva svakome čovjeku. Skupština na osobit način potvrđuje važnost obrazovnog sustava u procesu upoznavanja i razumijevanja drugih kultura, svjetonazora i vjera. Ona preporučuje da državne vlasti i religijske zajednice zajednički pregledaju planove i programe religijskog obrazovanja te da ih usklade sa smjernicama Vijeća Europe. Skupština smatra da religijska nastava može postati mjesto za susret i uzajamno slušanje između pripadnika različitih konfesija, religija i svjetonazora te da je iznimno važno da se nastavnike osposobi za interkulturalni i međureligijski dijalog.

2.1.11. Rezolucija Europskog parlamenta: Uloga interkulturalnog dijaloga, kulturne raznolikosti i obrazovanja u promicanju temeljnih vrijednosti EU-a, (2016.)³²

Potrebu zastupljenosti međureligijskog dijaloga u području obrazovanja potvrdila je i *Rezolucija Europskog parlamenta*, ističući sljedeće ishode međureligijskog dijaloga: promicanje pozitivne interakcije i suradnje, interkulturalno razumijevanje i poštivanje, povećanje raznolikosti i osjećaja poštovanja prema demokraciji, slobodi, ljudskim pravima te toleranciji spram univerzalnih vrijednosti i vrijednosti pojedine kulture.

---

³¹ Parlamentarna skupština Vijeća Europe, *Preporuka 1962: Religijska dimenzija interkulturalnog dijaloga* (12. 6. 2011.), u: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17973&lang=en> (5. 9. 2020.).

³² Europski parlament, *Rezolucija Europskog parlamenta: Uloga interkulturalnog dijaloga, kulturne raznolikosti i obrazovanja u promicanju temeljnih vrijednosti EU-a* (19. 1. 2016.), u: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0005_EN.html (5. 11. 2020.).

2.1.12. Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools

U okviru rasprava o najprikladnijim modelima religijskog obrazovanja skupina stručnjaka OHDR-a (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*) i OESS-a izradila je dokument *Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools*.³³ Ovaj je dokument pripremljen s ciljem pridonosa boljem razumijevanju sve veće religijske različitosti te sve snažnije prisutnosti religije u javnome prostoru. Obrazloženje i načela religijskog poučavanja temelje se na dvama uvjerenjima: prvo, vrijedno je poučavanje koje naglašava poštivanje svačijeg prava na slobodu vjere i uvjerenja i, drugo, učenje o religijama i uvjerenjima može smanjiti štetna nerazumijevanja i stereotipe. Ovaj je dokument usmjeren isključivo na odgojnoobrazovni pristup koji nastoji pružiti poučavanje o različitim religijama i nereligijskim uvjerenjima, a koje se razlikuje od poučavanja u određenoj religiji ili vjerovanju. Temelji razlog za uključivanje religijskog obrazovanja u odgojnoobrazovni sustav temelji se na poštivanju ljudskih prava. Zajednički život u pluralnome društvu zahtijeva tolerantnost prema razlikama. Tolerancija pak zahtijeva, kao minimum, poznavanje i razumijevanje religijskih i nereligijskih uvjerenja drugih i drugačijih.

2.2. Istraživanja u području religijskog obrazovanja

U posljednjih dvadeset godina empirijska istraživanja postaju sve važnija u području razvoja europske odgojnoobrazovne politike i prakse s obzirom na religijsko obrazovanje. Nekoliko je važnijih međunarodnih istraživačkih mreža iz toga područja.³⁴

Međunarodni seminar o religijskom obrazovanju i vrijednostima (*International Seminar on Religious Education and Values – ISREV*) udruženje je koje okuplja više od 290 znanstvenika iz područja religijskoga obrazovanja iz različitih zemalja i različitih religijskih tradicija. Članovi se sastaju svake druge godine. Ti se dvogodišnji susreti održavaju od 1978. godine, uglavnom u Europi i u Sjevernoj Americi.³⁵

³³ OSCE, *The Toledo guiding principles on teaching about religions and beliefs in public schools*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw, 2007., u: www.osce.org/item/28314.html (4. 10. 2020.)

³⁴ Više o tome vidi u: Robert Jackson, *The European Dimension: Perspectives on Religious Education from European Institutions, Professional Organisations and Research Networks*, 29-35.

³⁵ Više o tome vidi u: www.isrev.uk (4. 10. 2020.).

Europska mreža za religijsko obrazovanje putem kontekstualnih pristupa (*European Network for Religious Education through Contextual Approaches* – ENRECA) osnovana je 1999. godine kao forum za međusobnu suradnju i promišljanje o promjeni uloge religijskog obrazovanja u Europi, osobito u vezi s interkulturalnim pitanjima.

Europsko udruženje za proučavanje religija (*European Association for the Study of Religions* – EASR)³⁶ promiče akademsko proučavanje religija putem međunarodne suradnje europskih znanstvenika koji su angažirani na području religijskih znanosti. Ta istraživačka mreža uključuje osobito one znanstvenike koji su zainteresirani i za pitanje obrazovanja. Na taj se način jamči važna povezanost između akademskog proučavanja religija i religijskog obrazovanja u Europi.

REDCo (*Religion, Education, Dialogue, Conflict*), projekt u trajanju od tri godine (2006. – 2009.), uključio je osam europskih zemalja. Cilj je bio utvrditi pridonosi li religijsko obrazovanje u školama dijalogu i smanjenju sukoba u školi i u društvu. Glavno istraživanje bilo je usmjereno na učenike u dobi između 14. i 16. godine, ali bilo je i nekih studija vezanih uz nastavnike, učenike osnovnih škola kao i uz pitanje mjesta religije u različitim odgojnoobrazovnim sustavima.³⁷

Poučavanje religije u multikulturalnome europskome društvu (*Teaching Religion in a Multicultural European Society* – TRES), riječ je o europskoj mreži akademskih institucija i drugih profesionalnih organizacija, osnovanoj 2005. godine, angažiranoj na području religijskog poučavanja. Fokusira se na temu religijskog poučavanja s ciljem boljeg razumijevanja religije kao važnog čimbenika u europskim društvima te isticanja važnosti religijskih tradicija u Europskoj uniji. Partnerske ustanove i organizacije konfesionalnog su i nekonesionalnog predznaka. U mrežu je uključeno 27 zemalja EU-a te Turska, Island, Norveška i Švicarska.³⁸

European Values Study, opsežni međunarodni i longitudinalni program istraživanja; iako se ne bavi primarno općenito odgojem ili religijskim odgojem, važno ga je spomenuti budući da istražuje temeljne ljudske vrijednosti, koje uključuju i područje vjerovanja, stavova i vrijednosti ljudi širom Europe.³⁹

---

³⁶ Više o tome u: www.easr.eu (4. 10. 2020.).

³⁷ Više o tome vidi u: Robert Jackson, *The European Dimension: Perspectives on Religious Education from European Institutions, Professional Organisations and Research Networks*, str. 32-33.

³⁸ Više o tome vidi u: www.uni-siegen.de/phil/kaththeo/mitarbeiter/riegel/projekte/tres/ (5. 10. 2020.).

³⁹ *European Values Study* – EVS projekt u Europi, pokrenut je krajem sedamdesetih godina. Do sada su provedena četiri vala istraživanja (1981., 1990., 1999./2000.,

3. RELIGIJSKA DIMENZIJA INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

Religijska dimenzija nezaobilazni je dio govora o interkulturalnom obrazovanju u europskoj literaturi i u europskim dokumentima. U recentnoj europskoj literaturi rabe se različiti termini kojima se opisuje i pojašnjava religijska dimenzija interkulturalnoga obrazovanja: „the religious dimension of intercultural education“, „religion education“, „teaching about religions“, „teaching about religions and beliefs“ i slično.⁴⁰ Predmet „religijsko obrazovanje“ („religious education“) u različitim europskim zemljama ima različita i često promjenjiva značenja, ovisno o društveno-kulturnom, političkom i religijskom kontekstu.

Tijekom konferencije održane 2004. godine u Norveškoj na temu religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja istaknuta je razlika između religijskog obrazovanja usmjerenog na svakog učenika u školi i onoga koji za naslovnike ima prvenstveno pripadnike određene denominacije. Kada se promišlja o religijskoj dimenziji interkulturalnog obrazovanja, potrebno je stoga razlikovati nekonfesionalno od konfesionalnoga religijskog obrazovanja. U tom smislu valja praviti razliku između religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja, s jedne strane, i interkulturalne dimenzije konfesionalnoga religijskog obrazovanja, s druge strane.⁴¹

Konfesionalno religijsko obrazovanje, u različitim konfesionalnim varijantama, u kojemu se o religiji promišlja iznutra, zastupljeno je u školskim sustavima većine europskih zemalja. Nekonfesionalno religijsko obrazovanje religiji pristupa izvana. Radi se o deskriptivnom i povijesnom pristupu koji uključuje učenje o religiji, vrijednostima i ponašanju vjernika/pripadnika različitih religija kao i razumijevanje načina na koji određena religija utječe na ponašanje pojedinca i zajednice. U oba pristupa poštivanje univerzalnih ljudskih prava predstavlja temeljnu vrijednost. Veoma su dakle različita

---

2008.). U svakom valu povećavao se broj sudionica europskih zemalja tako da je 2008. sudjelovalo 47 europskih država – zemalja. U tijeku je peti val pod nazivom EVS-2017, koji svoje sjedište ima na Tilburškom sveučilištu u Nizozemskoj. U međunarodni projekt *European Values Study* Republika Hrvatska je preko Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu uključena od 1999. godine. Više o tome u: <https://www.kbf.unizg.hr/> (5. 10. 2020.).

⁴⁰ Povijesni presjek razvoja religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja vidi u: Ksenija Rukavina Kovačević, Religijska dimenzija interkulturalnog obrazovanja: stanje i perspektive, u: *Život i škola* 62 (2016.) 2, 145-155.

⁴¹ Inge Eidsvag, General rapporteur, u: *The religious dimension of intercultural education. Conference proceedings*. Oslo, Norway, 6 to 8 June 2004, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2004., 7-13, ovdje 8.

iskustva u europskim zemljama s obzirom na način kako se religiju poučava.⁴² U tim pitanjima državama članicama dana je sloboda i mogućnost da same procijene najprikladnije načine religijskog obrazovanja.⁴³ Pojam „religijska dimenzija interkulturalnog obrazovanja“ dovoljno je širok da ima smisla u različitim kontekstima te bi ga se trebalo posredovati u skladu sa specifičnim kulturnim, religijskim i školskim potrebama.

U promišljanju o religijskom dimenziji interkulturalnog obrazovanja naglašava se važnost znanja i stavova te vještina. U europskim dokumentima⁴⁴ snažno se ističe vrijednost znanja. Znanje predstavlja bitnu sastavnicu religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja. Potrebno je imati znanje – povijesno, lingvističko, kulturalno i religijsko – o drugome. Religija je presudna za naše razumijevanje ljudi i kultura. A religijska se dimenzija ne nalazi samo u predmetima povijesti i vjeronauku nego u većini drugih predmeta koji se predaju u školi.⁴⁵ Znanje je nužno želimo li razumjeti i poštivati drugoga. Dijalog je, naime, rezultat poznavanja i razumijevanja. Poznavanje otvara za dijalog. O povezanosti znanja i dijaloga svjedoči i Kongregacija za katolički odgoj kada ističe: „Što je poznavanje veće, više se može podupirati dijalog i živjeti zajedno s pripadnicima drugih religija.“⁴⁶ Riječ je o dijalogu koji može pridonijeti afirmaciji „cjelovitog humanizma, otvorenog etičkoj i religijskoj dimenziji, koja znade dati potrebno značenje poznavanju i cijenjenju kultu-

---

⁴² Više o tome: Flavio Pajer, *L'istruzione religiosa nelle scuole dell'unione europea: un'identità plurale e in evoluzione*, u: *Revista Pistis&Praxis: Teologa e Pastoral* 2 (2010.) 2, 449-478; Martin Rothgangel – Martin Jäggle – Thomas Schlag (ur.), *Religious Education at Schools in Europe, Part 1: Central Europe*, V&R unipress, Göttingen – Vienna University Press, Wien 2016.; Martin Rothgangel – Robert Jackson – Martin Jäggle (ur.), *Religious Education at Schools in Europe. Part 2: Western Europe*, V&R unipress, Göttingen – Vienna University Press, Wien, 2014.; Martin Rothgangel – Martin Jäggle, Geir Skeie (ur.), *Religious Education at Schools in Europe. Part 3: Northern Europe*, V&R unipress GmbH, Vienna University Press, Wien, 2014.; Martin Rothgangel – Yauheniya Danilovich – Martin Jäggle (ur.), *Religious Education at Schools in Europe: Part 4: Eastern Europe*, V&R unipress GmbH, Vienna University Press, Wien, 2020.; Martin Rothgangel – Martin Jäggle, Ednan Aslan (ur.), *Religious Education at Schools in Europe. Part 5: Southeastern Europe*, V&R unipress GmbH, Vienna University Press, Wien, 2020.; Martin Rothgangel – Dorothea Rechenmache, – Martin Jäggle (ur.), *Religious Education at Schools in Europe. Part 6: Southern Europe*, V&R unipress GmbH, Vienna University Press, Wien, 2020.

⁴³ *Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu*, 33.

⁴⁴ Vidi ovdje 2.1. Dokumenti europskih institucija.

⁴⁵ Inge Eidsvag, General rapporteur, 8-9.

⁴⁶ Kongregacija za katolički odgoj, *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi* (28. 10. 2013.), Zagreb, 2016., br. 19 (dalje OMDKŠ).

ra i duhovnih vrednota različitih civilizacija".⁴⁷ Budući da je dijalog rezultat poznavanja i razumijevanja, škola i druge odgojnoobrazovne ustanove trebaju preuzeti obvezu promicanja „religijskoga opismenjavanja“, nužnog za razumijevanje kulturnih, društvenih i političkih procesa koji su očiti čak na planetarnoj razini.⁴⁸ Nemoguće je nastaviti promatrati religijski fenomen kao isključivo individualistički ili folkloristički element, lišen kulturnih, ekonomskih i socijalnih implikacija.⁴⁹ U *Bijeloj knjizi o međukulturnom dijalogu* ističe se da je prakticiranje vjere dio suvremenog života „i zato ne može i ne smije biti izvan sfere zanimanja državnih vlasti“.⁵⁰ Sve je očiti-je da je za razumijevanje stvarnosti u koju smo uronjeni potrebno poznavati *abecedu religija*, dok rezultati različitih istraživanja pokazuju, nažalost, stanje velikog neznanja u tom području kod mnogih naših suvremenika. Je li moguće zamisliti zajednički život, koji će u bliskoj budućnosti biti još snažnije obilježen multireligioznošću i multikulturalnošću, u kojem će se sukobi rješavati na nenasilan način, ako će s religijskog aspekta ljudi biti analfabeti? Neočekivani pluralizam koji sve snažnije prožima europska društva zacijelo predstavlja zahtjevan test tradicionalnom neznanju na religijskome području. Riječ je o izazovu koji na poseban način poziva školski mikrokozmos na ozbiljniji i zauzetiji angažman.

Znanje nije neutralno, lišeno vrijednosti. Važno je stoga pitanje predstavljanja i interpretiranja religijske problematike. Znanje, nadalje, nije dovoljno. Poučavanje religijske dimenzije ne podrazumijeva samo stjecanje teorijskoga znanja nego i pružanje pomoći učenicima u njihovu osobnom traženju smisla i značenja života. Uz znanje, valja njegovati stavove i razvijati vještine.⁵¹ Učenike treba osposobiti za razvijanje interpretativnih vještina i sposobnosti vrednovanja načina na koji se znanje prezentira. Mogli bismo se složiti da su prihvatljiviji oni oblici religijskoga učenja koji ne nude samo informacije o velikim svjetskim religijama nego sučeljavaju s izazovnom snagom konkretne, kvalitetno i autentično predstavljene reli-

⁴⁷ Ivan Pavao II., *Dijalog među kulturama za civilizaciju ljubavi i mira*, citirano prema: OMDKŠ, br. 20.

⁴⁸ Brunetto Salvarani, *L'insegnamento della religione in prospettiva interculturale*, u: www.cem.coop/indexcitta/indexdialogo/ (13. 11. 2010.); Ana Thea Filipović, *Učiti živjeti zajedno. Dimenzije socijalnog učenja u pedagoškoj i teološkoj perspektivi*, KS, Zagreb, 2017., 132.

⁴⁹ Različiti autori ističu važnost poznavanja religija kao neizbježne vrijednosti društva u kojem religije sve više postaju predmetom javne rasprave. Usp. npr. Giancarlo Bosetti, *Fallimento dei laici furiosi*, Rizzoli, Milano, 2009.

⁵⁰ *Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu*, 33.

⁵¹ Inge Eidsvag, *General rapporteur*, 9.

gije/vjere, kako bi učenici mogli izgrađivati vlastite zrele stavove s obzirom na religijska pitanja. Istodobno, strogo jednokonfesionalno religijsko poučavanje koje se tematski ograničava na perspektivu samo jedne konfesije ili religije nije u stanju pružiti znanja i usmjerenja koja se traže u kontekstu religijskog pluralizma. Potrebno je stoga, želimo li da religijsko obrazovanje ima pozitivnu ulogu u društvenom kontekstu obilježenom sve većim religijskim pluralizmom, osnažiti interkulturalnu i međureligijsku dimenziju u okviru konfesionalnoga religijskog obrazovanja.⁵²

Europski dokumenti i istraživanja ukazuju na potrebu boljeg osposobljavanja učenika u pogledu razumijevanja religijske raznolikosti u suvremenom svijetu. Kada promišljamo o religijskoj dimenziji interkulturalnog obrazovanja, važno je voditi računa o nastavnim kurikulumima, udžbenicima te osobito o nastavnicima. U spomenutim europskim dokumentima istaknuta je važnost izobrazbe nastavnika, jer mnogi nastavnici nisu kompetentni za provedu kurikuluma usredotočenih na religijsku dimenziju interkulturalnog obrazovanja.

Osim predmeta religijskoga obrazovanja, konfesionalnoga ili nekonfesionalnog tipa, religijska se dimenzija posreduje i u mnogim drugim predmetima. Ne može naime samo jedan predmet u školskome sustavu biti odgovoran za promicanje religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja kojemu je cilj „naučiti živjeti zajedno“. U Republici Hrvatskoj, osim konfesionalnoga vjeronauka,⁵³ predmeta kojemu je materijalni predmet proučavanje religijske stvarnosti, religijsko se obrazovanje ostvaruje i drugim predmetima, međupredmetnim temama, izvannastavnim aktivnostima i projektima koji prenose religijske sadržaje. Riječ je o predmetima, međupredmetnim temama, izvannastavnim aktivnostima i projektima koji pripadaju ponajprije društveno-humanističkom području, dijelom umjetničkom području i dijelom jezično-komunikacijskom području kurikuluma, a koje se uči i poučava tijekom svih odgojnoobrazovnih ciklusa. U osnovnoj školi to su poglavito sljedeći predmeti: priroda i društvo, povijest, geografija, književnost, likovna kultura, glazbena kultura. U srednjoj školi riječ je o predmetima: etika, povijest, geo-

---

⁵² Usp. Luce Pépin, *Teaching about Religions in European School Systems. Policy issues and trends*, 52.

⁵³ U Republici Hrvatskoj u školskom se sustavu, u okviru Nacionalnog programa, provode: katolički vjeronauk, pravoslavni i slamski vjeronauk. Kurikulumi navedenih predmeta objavljeni su u: <https://mzo.gov.hr/> (15. 3. 2021.).

grafija, filozofija, sociologija, politika i gospodarstvo te psihologija.⁵⁴ No pitanje koje ostaje otvoreno te zahtijeva sustavniji istraživački pristup jest kakva i kolika se pozornost daje vrednovanju religijske dimenzije interkulturalnog obrazovanja u okviru tih predmeta.

Na jednak način valja postaviti pitanje koliko konfesionalni vjeronauk, kao predmet koji posreduje na sustavan način religijsko znanje, pridonosi ostvarivanju interkulturalnih ishoda. Predmet konfesionalnog vjeronauka ima svoje mjesto u obrazovnom sustavu i kao takav pridonosi ciljevima škole, što dokazuje, između ostalog, promicanjem vrijednosti interkulturalnog odgoja i obrazovanja kao što su dijalog, mir, uvažavanje i poštivanje dostojanstva svakog čovjeka. „Zajedno s moralnim obrazovanjem, ono također pospješuje razvoj osobne i društvene odgovornosti te drugih građanskih kreposti za opće dobro društva.”⁵⁵ Navedene tvrdnje potkrepljuje i empirijsko istraživanje provedeno 2009. u sklopu međunarodnoga znanstvenog projekta *Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima* na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koje je pokazalo da “Crkva u sklopu vjeronauka promiče vrijednosti koje su u značajnoj mjeri kompatibilne s vrijednostima koje promiče interkulturalizam, poglavito one koje se odnose na poštivanje, uvažavanje različitosti, snošljivost i toleranciju prema pojedincu te promicanje dostojanstva, bez obzira na podrijetlo, nacionalnost, etnicitet, religijsku pripadnost i socijalni status svakog pojedinca.”⁵⁶ Katolički vjeronauk, kao glavni nositelj religijske nastave u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske, uzima u obzir učenička iskustva, ispravno ih vrjednuje i posreduje temeljna iskustva vjerske zajednice. Na taj način „pridonosi izgradnji osobnoga identiteta i pozitivno utječe na izgradnju odnosa međusobnoga poštovanja, prijateljstva i mira među religijama i drugim svjetonazorima”.⁵⁷

⁵⁴ Za potrebe ovoga promišljanje zaustavljamo se samo na doprinosu katoličkog vjeronauka interkulturalnom obrazovanju, budući da je to predmet koji najsuštavnije prenosi religijsko znanje.

⁵⁵ Kongregacija za katolički odgoj, *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi* (28. 10. 2013.), KS, Zagreb, 2016., br.73.

⁵⁶ Vesna Bedeković, *Interkulturalne kompetencije nastavnika* (doktorska disertacija), Zagreb, 2011., 196.

⁵⁷ Valentina Blaženka Mandarić / Alojzije Hobljaj / Ružica Razum, *Vjeronauk – izazov Crkvi i školi*, GK, Zagreb, 2011., 73.

4. INTERKULTURALNA I MEĐURELIGIJSKA DIMENZIJA KATOLIČKOGA VJERONAUKA⁵⁸ U KURIKULUMU NASTAVNOG PREDMETA KATOLIČKI VJERONAUKE ZA OSNOVNE ŠKOLE I GIMNAZIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ⁵⁹

Novi Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj odobren je 25. siječnja 2019. godine. Ovaj dokument navodi da je jedna od svrha ovog predmeta upoznavanje nauka i odnosa Katoličke Crkve prema drugim konfesijama, religijama i svjetonazorima.⁶⁰ Suvremena demokratska i humana škola zahtijeva cjeloviti odgoj učenika, a Katolički vjeronauk tim nastojanjima škole može pridonijeti promičući vrijednosti poput snošljivosti i dijaloga te ističući potrebu poštivanja temeljnih ljudskih prava i sloboda drugih ljudi te sudjelovanja u izgradnji mira i općeg dobra. Na taj način, vjeronauk „daje vrijedan prilog humaniziranju škole i odgoju učenika za solidarni humanizam i izgradnju ‘civilizacije ljubavi’“.⁶¹ U sklopu nastave Katoličkog vjeronauka „učenicima se omogućuje upoznavanje, stjecanje, čuvanje i razvijanje vlastitog vjerskoga, kulturnoga i nacionalnoga identiteta te poznavanje i poštivanje identiteta drugih pojedinaca i skupina, promičući istodobno međukulturni dijalog i suradnju u suvremene pluralističkom društvu i globaliziranome svijetu“.⁶² Jedan od deset temeljnih odgojno-obrazovnih ciljeva učenja i poučavanja iz ovog Kurikuluma kaže kako bi Katolički vjeronauk trebao omogućiti da svaki učenik „poznaje temeljna obilježja različitih religija, konfesija i svjetonazora te promiče razumijevanje i poštovanje drukčijih razmišljanja, stavova, tradicija i životnih odluka“.⁶³

---

⁵⁸ U Republici Hrvatskoj interkulturalizam je uveden u *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* kao kurikulumsko načelo: „Interkulturalizam – razumijevanje i prihvaćanje kulturalnih razlika kako bi se smanjili neravnopravnost i predrasude prema pripadnicima drugih kultura.“ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH, *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, MZOŠ, Zagreb, 2011., 26.

⁵⁹ Usp. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 2019., u: https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/KV_kurikulum.pdf (12. 12. 2020.).

⁶⁰ *Isto*, 5.

⁶¹ *Isto*, 6.

⁶² *Isto*.

⁶³ *Isto*, 7.

4.1. Kurikulumske domene Katoličkog vjeronauka

Temeljni sadržaji i ishodi nastavnog predmeta Katolički vjeronauk strukturirani su u četiri domene: *Čovjek i svijet u Božjem naumu*, *Riječ Božja i vjera Crkve u životu kršćana*, *Kršćanska ljubav i moral na djelu* te *Crkva u svijetu*. U prvoj domeni *Čovjek i svijet u Božjemu naumu*, učenicima je, osim odgovora koje daje katolička vjera, omogućeno „razumijevanje svijeta i čovjeka na temelju drugih religija i uvjerenja. Sve to služi stalnome razvoju vlastite vjere, ali i prihvaćanju onih koji temelje života čovjeka i svijeta vide iz neke druge religijske ili filozofijske perspektive“.⁶⁴ Druga domena, *Riječ Božja i vjera Crkve u životu kršćana*, pomaže učenicima da na temelju biblijskih tekstova i temeljnih kršćanskih sadržaja najvažnija suvremena ljudska iskustva osvijetle biblijskim značenjem te tako izgrađuju svoj vjerski i kulturni identitet, usvajaju kršćanske vrijednosti i uče se odnositi prema sebi, drugima i svemu što ih okružuje. Treća domena, *Kršćanska ljubav i moral na djelu*, osim upoznavanja s temeljima kršćanskoga i katoličkoga morala, pred učenike donosi i „misli onih koji o određenim moralnim ili etičkim pitanjima imaju drukčije mišljenje od Katoličke Crkve, neovisno radilo se o etičkim pitanjima (abortus, rodna ideologija, pitanje istospolnih zajednica i drugo) ili kada je riječ o gospodarstvu i javnoj politici (pitanje korupcije, nepravedne podjele dobara, siromaštvo i drugo)“.⁶⁵ Četvrta domena, *Crkva u svijetu*, osim upoznavanja učenika s utjecajem kršćanstva na povijest i sadašnjost te na kulturu, jezik i umjetnost, omogućit će učenicima istraživanje utjecaja „različitih religija, ali i drugih društvenih i kulturnih ideja koje su utjecale na hrvatsko društvo“.⁶⁶ Produbljujući spoznaje o drugim religijama, kulturama i svjetonazorima, učenici će se osposobiti za ekumenski i dijaloški pristup drugima i drugačijima. Takvo poznavanje sadržaja omogućit će učenicima „čuvanje i razvijanje vlastitoga te upoznavanje i poštivanje tuđega kulturnoga, nacionalnoga i vjerskoga, odnosno religioznoga identiteta“.⁶⁷

Ove domene omogućuju da se znanje o različitim temama, pa tako i onima koje obuhvaćaju interkulturalni odgoj i obrazovanje, iskustveno stječe. Stoga Katolički vjeronauk promiče i izvanučioničku nastavu, poput posjeta različitim vjerskim zajednicama ili sudjelovanja u ekumenskim projektima. Dio Kurikuluma koji govo-

⁶⁴ Isto, 9.

⁶⁵ Isto, 11.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto, 12.

ri o učenju i podučavanju predmeta donosi posebno poglavlje koje se bavi interreligijskim i interkulturalnim poučavanjem i učenjem. U njemu se izričito kaže da se u sadržaje i ciljeve Katoličkog vjeronauka ubrajaju i „osnovne spoznaje o drugim religijama, posebno židovstvu i islamu te poznavanje njihove religijske prakse“.⁶⁸ Takva vrsta učenja „ne smije zaboraviti niti susret učenika s drukčijim svjetonazorima i filozofijskim te drugim kulturnim obilježjima svijeta u kojemu oni žive. Temeljna teza takvoga interkulturalnog poučavanja i učenja jest odsutnost bilo kakvog obilježja arogancije prema drukčijemu i drugomu, što je preduvjet razvijanju kritički promišljenoga i otvorenoga dijaloga i tolerancije učenika u odnosu na ljude i svijet u kojemu žive“.⁶⁹

4.2. Religijski interkulturalni ishodi⁷⁰

Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj sadrži dvije vrste interkulturalnih ishoda: one koji se temelje na kršćanskom moralu i nauku (npr. svaki čovjek je slika Božja, Krist je umro za sve ljude, ljubav prema bližnjima), a odnose se na potrebu prihvaćanja i uvažavanja svih ljudi te na one koji se temelje na upoznavanju pripadnika nekršćanskih religija, kršćanskih zajednica i različitih svjetonazora. U nastavku ćemo donijeti pregled ishoda koji se na izravan način bave religijskom komponentom interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

U razrednoj nastavi u sklopu domene A, Kurikulum predviđa da se učenici upoznaju sa znakovima i simbolima velikih svjetskih religija, da osvijeste kako postoje ljudi koji drugačije vjeruju od njih i kako postoje oni koji ne vjeruju u Boga, kako postoje različite religijske zajednice te da se nauče odnositi s poštovanjem prema osobama koje pripadaju drugim religijama ili svjetonazorima.⁷¹ Domena C u 4. razredu osnovne škole upoznaje učenike s činjenicom da je Dekalog zajednička baština Židova i kršćana te da i muslimani u svojoj religiji imaju zapovijedi koje moraju poštovati.⁷² Domena D u 1. razredu osnovne škole omogućuje učenicima prepoznavanje osnovnih znakova osoba koje ne pripadaju Katoličkoj Crkvi te njih-

---

⁶⁸ *Isto*, 170.

⁶⁹ *Isto*.

⁷⁰ Usp. *Isto*, 17-155.

⁷¹ Usp. *Isto*, 18-52.

⁷² Usp. *Isto*, 58.

vo poštovanje.⁷³ U 3. razredu osnovne škole u ovoj domeni učenici osvješćuju sličnosti između najvažnijih židovskih i kršćanskih blagdana te upoznaju Dekalog kao zajedničku baštinu Židova i kršćana.⁷⁴ Domena D u 4. razredu osnovne škole upoznaje učenike s postojanjem različitih kršćanskih Crkava i potrebom ekumenskog djelovanja, upoznaje učenike s osnovnim elementima židovske religije, uspoređuje osnovne sličnosti i razlike između Židova i kršćana te osvješćuje učenicima prisutnost elemenata različitih religija u njihovoj okolini i suvremenim medijima.⁷⁵

U višim razredima osnovne škole unutar domene A učenici proširuju znanja koja su stekli u razrednoj nastavi učeći o sličnostima i razlikama među ljudima, važnosti prihvatanja razlika, dijalogu i diskriminaciji, vjeri, različitim religijama, temeljnim obilježjima monoteističkih religija, svetim knjigama monoteističkih religija, važnosti međureligijskog dijaloga te o istinskoj i pogrešnoj religioznosti.⁷⁶ Od različitih religija o kojima se uči u sklopu ove domene naglasak se stavlja na upoznavanje židovstva i uspoređivanje zajedničke baštine židovstva i kršćanstva. Unutar domene C učenici viših razreda osnovne škole upoznaju se s najvažnijim moralnim načelima monoteističkih religija, univerzalnim moralnim načelima koja su zajednička svim ljudima, sa shvaćanjem slobode u različitim religijama i svjetonazorima, sa shvaćanjem pojma savjesti u monoteističkim religijama i različitim svjetonazorima te sa shvaćanjem zla i patnje u religijama i svjetonazorima.⁷⁷ Domena D upoznaje učenike o sličnostima i razlikama židovske i kršćanske Biblije, prisutnošću simbola i religijskih motiva u suvremenom društvu i medijima, važnosti poštovanja i suradnje s pripadnicima drugih religija, o sličnostima i razlikama između različitih kršćanskih zajednica, važnosti ekumenizma i poštovanja kršćana koji ne pripadaju Katoličkoj Crkvi, o sličnostima i razlikama bogomolja različitih religija te o utjecaju novih religioznih pokreta na društvo i suvremenu kulturu.⁷⁸

Interkulturalni ishodi u srednjoj školi obrađuju slične teme kao i oni iz osnovne škole, ali na dublji i prošireniji način. Domena A u srednjoj školi učenicima omogućuje upoznavanje s temeljnim pojmovima i pitanjima religije, glavnim obilježjima velikih svjetskih religija i njihovom poviješću, sa sličnostima i razlikama između kršćanstva

⁷³ Usp. *Isto*, 27.

⁷⁴ Usp. *Isto* 49.

⁷⁵ Usp. *Isto*, 59-61.

⁷⁶ Usp. *Isto*, 62-98.

⁷⁷ Usp. *Isto*, 70-104.

⁷⁸ Usp. *Isto*, 73-107.

i ostalih religija, zajedničkom baštinom Židova i kršćana, različitim svjetonazorima i njihovim utjecajem na društvo, različitim načinima življenja vlastite religioznosti, izražavanjem poštovanja prema osobama koje ne vjeruju ili vjeruju na drugačiji način, s utjecajem suvremene kulture i znanosti na ljudsku religioznost, pogledom različitih religija i svjetonazora na čovjeka, krizom vjere u suvremenom društvu i ateizmom, sekularizacijom i sekularizmom, novim religioznim pokretima, različitim interpretacijama Boga te ulogom i doprinosima religije u izgradnji humanog društva.⁷⁹ U sklopu domene B učenici imaju priliku upoznati se s prisutnošću Crkve u različitim kulturama i njezinom univerzalnošću, s nastankom i važnošću ekumenizma, razumskim traženjem Boga, s vjerom te razlozima vjerovanja i nevjerovanja.⁸⁰ Domena C učenike upoznaje s temeljima kršćanskog nauka o potrebi poštovanja i uvažavanja svih ljudi, s moralnim načelima velikih svjetskih religija, sa sličnostima i razlikama između kršćanskog morala i morala ostalih religija, sa shvaćanjem temeljnih vrednota u kršćanstvu i u drugim religijama i svjetonazorima (istina, sloboda, odgovornost, služenje), s pojmovima savjest i grijeh u drugim religijama i svjetonazorima, s usporedbom kršćanskih i svjetovnih vrijednosti u suvremenom društvu.⁸¹ Unutar domene D učenici će se upoznati sa sličnostima i razlikama između kršćanstva i drugih religija, stavom Katoličke Crkve prema drugim religijama i među-religijskim dijalogom, odnosom religija prema socijalnoj i kulturnoj stvarnosti, važnosti poštovanja različitih religija i kultura, doprinosom kršćanstva i drugih religija društvenom i kulturnom životu u Hrvatskoj i svijetu, nastankom i temeljnim obilježjima pravoslavlja i protestantizma, s odnosom Crkve prema različitim svjetonazorima tijekom povijesti (humanizam, renesansa i prosvjetiteljstvo), sa suživotom i dijalogom između pripadnika različitih religija i društvenih skupina u Hrvatskoj, s doprinosom religijskih zajednica i društvenih skupina hrvatskom društvu, s promjenama do kojih je u Katoličkoj Crkvi došlo nakon II. vatikanskog koncila u odnosu prema drugim religijama, kršćanskim zajednicama i svjetonazorima, s načinima promicanja kršćanskih i univerzalnih vrijednosti (opće dobro, mir i solidarnost), angažmanom Crkve za opće dobro u suvremenom svijetu te sa vrednotom rada u kršćanstvu i drugim religijama.⁸²

---

⁷⁹ Usp. *Isto*, 108-146.

⁸⁰ Usp. *Isto*, 124-147.

⁸¹ Usp. *Isto*, 114-152.

⁸² Usp. *Isto*, 118-154.

4.3. Vrednovanje predmetnog kurikuluma s obzirom na interkulturalnu dimenziju

Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* jedan od ciljeva odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama Republike Hrvatske jest „odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva“.⁸³ Budući da je Katolički vjeronauk dio školskoga sustava Republike Hrvatske, njegova je zadaća također i promicanje ciljeva škole. Od svih predmeta koji se poučavaju u osnovnoj i srednjoj školi možda upravo Katoličkom vjeronauku najbolje pristaje osposobljavanje učenika za život u multikulturalnome svijetu, za poštivanje različitosti te za toleranciju. „Novi kršćanskoekumenski, međureligijski i svjetonazorni konteksti u doba ‹globalnog dijaloga› nameću i nove katehetske i religijskopedagoške zadatke kao što su odgoj za toleranciju i dijalog te ekumensko, međureligijsko i međukulturno učenje.“⁸⁴ Novi Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj donosi mnoštvo teoretskih pretpostavki i odgojnoobrazovnih ishoda kojima se promiče interkulturalni odgoj i obrazovanje. Sadržavajući ishode u svim obrazovnim ciklusima vezane za upoznavanje različitih kršćanskih konfesija, religija i svjetonazora te ishode usmjerene na poštivanje, dijalog i suradnju s pripadnicima različitih konfesija, religija i svjetonazora, novi Kurikulum pokazuje izrazitu interkulturalnu otvorenost. Unoseći interkulturalne ishode u svoj kurikulum, osobito one religijskog karaktera, Katolički vjeronauk omogućuje hrvatskom odgojnoobrazovnom sustavu da slijedi preporuke europskih dokumenata vezane za interkulturalni odgoj i obrazovanje, ali da u potpunosti ostvari i obveze propisane nacionalnim dokumentima. Možemo zaključiti da ovakav Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije donosi dodanu vrijednost hrvatskome odgojnoobrazovnom sustavu koja mu omogućuje da provodi interkulturalni odgoj i obrazovanje u svim svojim dimenzijama, a osobito u onoj religijskoj. Zahvaljujući interkulturalnoj otvorenosti novog

⁸³ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, čl. 4, u: <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

⁸⁴ Ana Thea Filipović, *U službi zrelosti vjere i rasta osoba*, GK, Zagreb, 2011., 64.

Kurikuluma, možemo pretpostaviti da će se u budućnosti u nastavu Katoličkog vjeronauka sve više integrirati interkulturalni sadržaji.⁸⁵

ZAKLJUČAK

Pred izazovima migracija posebice na europskom tlu, ali i izazovima većih razmjera kao što su globalizacija i brze tehnološke promjene, struktura društva se mijenja te postavlja zahtjev socijalne kohabitacije više kultura na istom prostoru. Proces globalizacije i tehnološkog napretka učinili su da za odnos s drugim i drugačijim nije potreban susret licem u lice, zbog čega je više nego ikada potrebno pronaći sredstva i metode koji pridonose usvajanju stavova i vrijednosti koji se očituju u poštivanju svakog pojedinca kao ljudskog bića s jednakim dostojanstvom te uzajamnim uvažavanje i prihvaćanjem, bez obzira na rasu, nacionalnost, spol, vjeru. Dijalog, osobito interkulturalni dijalog, smatra se ključem budućnosti.

Odgojnoobrazovne ustanove, osobito škola, imaju ključnu ulogu u promicanju interkulturalnog obrazovanja, čija je bitna sastavnica i religijska dimenzija. Europski dokumenti opetovano ističu kako je religija ključna dimenzija kulture i osobnog razvoja mladoga čovjeka te stoga na primjeren način mora biti obrađivana u odgojno-obrazovnome sustavu. Iznenađujući je broj europskih dokumenata kao i europskih istraživanja iz područja religijskoga obrazovanja u posljednjih dvadesetak godina. Religijska dimenzija interkulturalnoga obrazovanja ističe se kao nezaobilazni dio obrazovanja kojemu je cilj „naučiti živjeti zajedno“.

U ostvarivanju interkulturalnih ciljeva povezanih s religijskom dimenzijom posebno mjesto i važnost zauzima predmet „religijsko obrazovanje“, koji se u različitim europskim zemljama različito naziva i različito shvaća. Religijska dimenzija interkulturalnoga obrazovanja, odnosno religijsko obrazovanje je na razini recentnih europskih dokumenata prepoznato kao nužnost za ostvarivanje mirnoga i kvalitetnog suživota. U europskim dokumentima provlači se, međutim, misao da religije, od njihove povijesti do filozofije i konkretne religijske prakse, mogu imati odgojnu vrijednost samo ako ih se poučava u komparativnoj perspektivi koja je u stanju eliminirati posebnosti i prozelitistički duh. Na konfesionalni oblik religijskog obrazovanja gleda se stoga s određenom sumnjom. Smatra se da će se poznavanje mnoštva religijskih oblika pokazati iznimno važnim

---

⁸⁵ Usp. Ksenija Rukavina Kovačević, *Katolički vjeronauk u školi. Identitet i perspektive razvoja*, GK, Zagreb, 20 19., 284-285.

i potrebnim za izgradnju identiteta, u vremenu velikih promjena i religijskoga pluralizma. Poštujući konkretne oblike religijskog obrazovanja svake pojedine države članice, naglašava se da bi školski sustav, bez obzira na model religijskog obrazovanja koji prevladava u pojedinoj zemlji, trebao uzeti u obzir različitost vjera i uvjerenja, odnosno da bi religijsko obrazovanje trebalo pružiti znanje o svim svjetskim religijama i vjerovanjima kako bi se izbjegle predrasude.

Raskorak između iznesenoga u dokumentima i konkretne odgojnoobrazovne prakse očit je u školskom odgojnoobrazovnom sustavu Republike Hrvatske. Očituje se osobito u činjenici da škola ne jamči stjecanje potrebnoga religijskog znanja onim učenicima koji ne upisuju konfesionalni vjeronauk. Konfesionalni katolički vjeronauk, pak, konkretiziran u novome kurikulumu, unatoč snažnom konfesionalnom određenju, ipak pokazuje sve veću otvorenost za svoju interkulturalnu te međureligijsku dimenziju. Novi kurikulum Katoličkoga vjeronauka za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj donosi uistinu mnoštvo sadržaja te odgojnoobrazovnih ishoda usmjerenih promicanju interkulturalnog obrazovanja. Ta otvorenost prema interkulturalnosti uočljiva je tijekom svih osnovnoškolskih i srednjoškolskih godišta.

RELIGIOUS DIMENSION OF INTERCULTURAL EDUCATION: CONTRIBUTION OF CATHOLIC RELIGIOUS EDUCATION TO INTERCULTURAL EDUCATION

Summary

Modern society, marked by religious and cultural diversity, presents new tasks and challenges to the educational system. One of them is intercultural education and its religious dimension, the latter becoming the topic of more methodical and intensive discussions with the beginning of the new millennium.

The first part of this text discusses the issue of intercultural education. Awareness of the existence of diversity is not enough to promote a better coexistence. As many European documents point out, when it comes to the framework of intercultural education, it is necessary to contribute to greater knowledge, as well as to the development of correct attitudes and concrete skills necessary for a peaceful coexistence. Contemplations on the multiculturalism and intercultural education in a special way require a proper under-

standing of identities and differences in the educational and intercultural domain.

One of the essential components of intercultural education is its religious dimension. After years of insufficient awareness, the last two decades have witnessed a rise in the awareness of the importance of promoting religious dimensions. More specifically, the importance of religious education that aims to “teach how to coexist” has increased on the level of relevant European documents. The second part, therefore, reflects on the roles of the religious dimension of intercultural education by taking into consideration the relevant and recent European documents, as well as European research in the field of religious education.

The third part of the text critically presents the main models or dominant ways of promoting religious education. In considering the religious dimension of intercultural education, the importance of knowledge, attitudes, and skills necessary for the acquisition of intercultural, i.e., religious competence, is elaborated. In this part of the article, the consideration is particularly focused on religious education in the Republic of Croatia, which is realized through different versions of confessional religious education, but also through other subjects, interdisciplinary topics, and extracurricular activities.

In the last, fourth part, the result of a critical analysis of the intercultural and interreligious dimension of confessional religious education in the Curriculum of Catholic Religious Education for primary schools and grammar schools in the Republic of Croatia are presented.

Key words: religious dimension, intercultural education, catholic religious education